

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

**DG Openbaar Bestuur &
Democr Rechtsstaat**
DenB / Democratie
Verkiezingen

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
2026-0000504938

Datum 12 oktober 2026
Betreft Beantwoording vragen over voorhang van ontwerpbesluit
tijdelijke experimentenbesluit nieuwe stembiljetten

Hierbij bied ik uw Kamer de antwoorden aan op de vragen uit de brief van de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis van de Koning d.d. 29 september inzake vragen over de voorhang van het ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten.¹

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Pieter Heerma

¹ Kamerstukken I, 2025-2026, 35 455, T

**35 455 Vragen over de voortgang van het ontwerpbesluit Tijdelijk
experimentenbesluit nieuwe stembiljetten**

**Beantwoording van vragen inzake de voorhang van het ontwerpbesluit
Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten**

Onze referentie
2026-0000504938

Met veel belangstelling heb ik kennisgenomen van de vragen van de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis van de Koning over mijn brief van 3 juli 2026 inzake de voorhang van het ontwerpbesluit tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten (hierna: besluit). Ik dank de leden van de fractie van de PVV voor hun vragen en in het navolgende reageer ik daarop.

De leden van de PVV-fractie vragen of de minister kan aangeven wat de mogelijkheden zijn voor gemeenten, indien de beoogde datum van 1 januari 2027 voor de inwerkingtreding van het besluit onverhoopt niet gehaald wordt. De leden vragen of gemeenten in dat geval bijvoorbeeld alsnog kunnen afzien van deelname aan het experiment bij de provinciale statenverkiezingen en waterschapsverkiezingen in maart 2027 (hierna: PS/WS27).

Vooropgesteld bevestig ik nogmaals dat ik er vanzelfsprekend naar streef om het besluit op tijd in werking te laten treden voor de PS/WS27. Op dit moment liggen we op schema voor tijdige inwerkingtreding. Gemeenten kunnen, na instemming van de gemeenteraad, worden aangewezen als plek waar wordt geëxperimenteerd met het nieuwe stembiljet. Dat gaat middels een door de regering vastgesteld aanwijzingsbesluit. Gemeenten zijn daar dan aan gebonden. De gemeenteraden zijn bij instemming bekend met de voorwaarden: dat het streven is het experimentenbesluit te wijzigen, maar dat dit proces nog niet volledig doorlopen is.

Vervolgens noemen de leden van de PVV-fractie het aantal dagen tot aan 1 januari 2027 en benoemen zij de theoretische mogelijkheid van vervroegde Tweede Kamerverkiezingen in deze periode. De leden vragen of de minister kan aangeven of de voorziene datum van inwerkingtreding van het besluit in dat geval nog vervroegd kan worden, en of, indien de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen vóór inwerkingtreding van de wijziging van dit besluit zouden zijn, er een mogelijkheid is om het experiment op te schorten.

In reactie daarop kan ik aangeven dat de in Artikel II opgenomen inwerkingtredingsdatum van dit besluit 1 januari 2027 is. Dit besluit zou dus niet gelden voor een hypothetische verkiezing die voor die datum zou plaatsvinden.

De procedure voor het aanwijzen van gemeenten waarin een experiment plaatsvindt wordt bij iedere nieuwe verkiezing, dus ook bij een eventuele vervroegde Tweede Kamerverkiezing, opnieuw gevolgd. Een gemeenteraad moet eerst instemmen met deelname aan een experiment met het nieuwe stembiljet, alvorens ik de gemeente kan aanwijzen als experimenteergemeente. De mogelijkheid om het experiment op te schorten, zoals de leden van de PVV-fractie vragen, is zodoende niet van toepassing op deze situatie.

Tot slot stellen de leden van de PVV-fractie een aantal vragen over het gedragswetenschappelijke onderzoek dat is genoemd in de nota van toelichting. Allereerst willen de leden weten of de nu voorliggende wijziging niet zal worden teruggedraaid omwille van nader gedragswetenschappelijk onderzoek bij dit experiment.

De wijziging wordt geëvalueerd tijdens en na de experimenten tijdens de PS/WS27. De inzichten uit de evaluatie kunnen vervolgens worden betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel voor landelijke invoering, dat te zijner tijd behandeld wordt in beide Kamers. Op dit moment ben ik niet voornemens om aanvullend gedragswetenschappelijk onderzoek te doen tijdens de PS/WS27.

De leden van de PVV-fractie verwijzen vervolgens naar gedragswetenschappelijk onderzoek², waarin onder meer wordt gesteld: *"Tegelijkertijd kwamen in dezelfde focusgroepen ook gevoelens van twijfel en verwarring naar voren. Een aantal kiezers twijfelde of hun stem geldig was, bijvoorbeeld doordat zij moesten wennen aan het werken met nummers in plaats van namen, of doordat zij niet zeker waren of twee ingekleurde vakjes wel klopten. Mogelijk speelt hierbij mee dat het nieuwe stembiljet meer momenten kent waarop iets mis kan gaan, zoals het per ongeluk invullen van alleen een kandidaatnummer of het aankruisen van een nummer dat hoger is dan het aantal beschikbare kandidaten. De verwarring rond materialen, zoals de gelijkenis tussen de envelop van het overzicht en de stempas, speelde daarbij soms al een rol vóórdat men het stemhokje inging. Hoewel de toename in ongeldige stemmen in absolute zin beperkt was, laat zien dat kleine ontwerpverschillen of onduidelijkheden voldoende zijn om korte momenten van onzekerheid op te roepen."* En *"Een terugkerend element was dat kiezers bij het aankruisen van een nummer niet direct de naam van de kandidaat zagen. Waar bij het huidige stembiljet de naam achter het hokje directe bevestiging biedt, vraagt het nieuwe stembiljet meer vertrouwen dat het juiste nummer is gekozen. Voor de meeste deelnemers was dit geen probleem, maar voor enkelen juist het moment waarop lichte spanning ontstond."* En bij de conclusies: *"Tegelijkertijd maakt deze extra handeling het proces gevoeliger voor verschillen tussen kiezers. Wie zich onzeker voelt, weinig cognitieve ruimte heeft of onder tijdsdruk staat, kan in het nieuwe stembiljet kortdurend meer cognitieve belasting ervaren dan bij het huidige."* De leden van de PVV-fractie vragen welke consequenties worden getrokken uit deze bevindingen, naast de nu voorliggende wijziging over het kandidaatnummer.

In het onderzoek is onderzocht wat de invloed is van het type stembiljet (huidige stembiljet versus het nieuwe stembiljet) op het maken van een actieve stemkeuze door een kiezer. Het onderzoek laat zien dat kiezers over het algemeen het stembiljet goed begrijpen en goed weten hoe het te gebruiken.

Het onderzoek geeft tevens inzicht in hoe kiezers zich op een aantal momenten in het stemproces kunnen voelen. De door de leden van de PVV-fractie geciteerde passages zijn een aantal voorbeelden hiervan. Ik verwijs in dit kader ook naar de

² Kamerstukken II, 2025-2026, 29 279, nr. 1063, bijlage 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'

conclusie van de onderzoekers dat de bij kiezers ontstane twijfel of een licht gevoel van spanning "*minder leek te gaan over de objectieve moeilijkheid van het stembiljet en meer over het feit dat het bekende proces werd veranderd.*" Dit onderstreept het belang om de kiezers tot in het stemlokaal goed te blijven informeren over hoe het nieuwe stembiljet werkt en ik verwacht daarom dat kiezers meer vertrouwd zullen raken met het nieuwe stembiljet naarmate zij er vaker mee hebben gestemd.

De leden van de PVV-fractie omschrijven hoe het gedragswetenschappelijk onderzoek ingaat op effecten van mentale shortcuts. Daarbij wordt uitgegaan van het stembiljet als zodanig. Zij vragen in hoeverre ook wordt gekeken naar de effecten van mentale shortcuts bij het boekje met kandidatenlijsten in het stemhokje, bijvoorbeeld het eerder kiezen voor een kandidaat/kandidatenlijst die vooraan in het boekje staat (als de kiezer vooraf zijn stem nog niet heeft bepaald).

In het onderzoek naar mentale shortcuts is het praktische gebruik van het nieuwe stembiljet in combinatie met het overzicht van kandidaten onderzocht. De bevindingen in het onderzoek wijzen niet op een systematische toename van het gebruik van mentale shortcuts bij het nieuwe stembiljet ten opzichte van het huidige stembiljet. Het onderzoek suggereert dat het nieuwe stembiljet gemiddeld genomen uitnodigt tot het maken van een meer bewuste afweging tussen kandidaten.³

Het overzicht van kandidaten in het stemhokje kent een voorblad, waarop de kiezer in één oogopslag ziet welke lijsten er meedoen aan de verkiezing. De lijsten zijn vanuit toegankelijkheidsoverwegingen voorzien van logo's. Vanuit het voorblad kan de kiezer naar de juiste pagina om de lijst met kandidaten van de betreffende lijst te bekijken. De volgorde van lijsten op het voorblad en in de volgorde van de pagina's komt overeen met de wijze waarop lijsten op het huidige stembiljet worden weergegeven.

³ Kamerstukken II, 2025-2026, 29 279, nr. 1063, bijlage 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet'

TER ONDERTEKENING

Nota actief openbaar
Ja

Onze referentie
2026-0000519127

Datum
2 oktober 2026

Opgesteld door

Samengewerkt met
CZW

Bijlage(n)
1

Aan
Van

Minister van BZK
DenB/verkiezingen

nota

Beantwoording EK-vragen nav voorhang Tijdelijke
experimentenbesluit nieuwe stembiljetten

Aanleiding

- Op 3 juli 2026 is het ontwerpbesluit tot wijziging van het tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljet voorgehangen bij de Tweede Kamer en de Eerste Kamer. De voorhang is inmiddels beëindigd.
- De leden van de PVV-fractie van de Eerste Kamer hebben op 29 september (toelichtende) vragen gesteld over het besluit. De beantwoording van deze vragen vindt u als bijlage bij deze nota. De Tweede Kamer heeft geen vragen gesteld. Beide kamers hebben niet aangegeven bezwaar te hebben tegen voortgang van het besluit.
- De wijziging van het besluit moet per 1 januari 2027 in werking treden, zodat het van toepassing is bij de experimenten tijdens de verkiezingen op 17 maart 2027. Om dit te halen is het van belang deze vragen spoedig te beantwoorden en het experimentenbesluit aan de Raad van State aan te bieden.

Geadviseerd besluit

U wordt gevraagd:

- In te stemmen met de inhoud van de beantwoording van de vragen.
- De brief aan de EK met de beantwoording te ondertekenen.

Kern

- Het Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten wordt gewijzigd om een stem op een niet-bestaand kandidaatsnummer (bijvoorbeeld een stem op kandidaatnummer 31 op een lijst van 30 kandidaten) toe te kennen aan de eerste kandidaat van de lijst.
- De vragen van de PVV-fractie in de EK worden in de brief beantwoord. Deze leiden niet tot een wijziging van dit besluit. De vragen gaan over de mogelijkheid voor gemeenten om toch van deelname af te zien bij de gecombineerde verkiezing van maart 2027, de geldigheid bij eventuele vervroegde Tweede Kamerverkiezingen en het uitgevoerde gedragswetenschappelijk onderzoek.
- In dat onderzoek, dat met de evaluatie is meegestuurd naar beide Kamers, is gekeken wat de invloed is van het type stembiljet (het nieuwe stembiljet versus het huidige stembiljet) op het maken van een actieve stemkeuze. De beantwoording is gedaan aan de hand van dit onderzoek, waarbij ook is aangegeven dat er geen nieuw gedragswetenschappelijk onderzoek is gepland.

- De volgende stap in het proces is het aanbieden van het experimentenbesluit aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Hierover wordt u separaat geïnformeerd.

Onze referentie
2026-0000519127

Datum
2 oktober 2026

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

Motivering

In de openbaar gemaakte versie van deze nota zijn alle persoonsgegevens van ambtenaren geanonimiseerd.

Bijlagen

Volgnummer	Naam	Informatie
1	Brief EK beantwoording vragen	